

TÁRSADALMI VÁLLALKOZÁSOK MAGYARORSZÁGON — A KUTATÁSOKBÓL KIRAJZOLÓDÓ KÉP*

Kiss Julianna

Bevezetés

■ A társadalmi vállalkozás és vállalkozó (social enterprise, social entrepreneur) fogalmai az 1980-as és 1990-es években jelentek meg Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban, majd szélesebb körben az ezredforduló utáni években terjedtek el (Nyssens 2015). Maguk a kifejezések újkeletűek, azonban az általuk leírt jelenségek számtalan történeti előzménnyel rendelkeznek. Az elmúlt évtizedekben tapasztalt népszerűségük három párhuzamos folyamathoz köthető, melyek egyrészt a nonprofit szektor részéről a gazdasági fenntarthatóságot célzó üzleti szemlélet térnyerése, másrészt a piaci szektor részéről a korábbi individualista megközelítések helyett a közjó szolgálata, a társadalmi felelősségvállalás jelentőségének erősödése; harmadrészt az állami szektor részéről a jóléti szolgáltatások nem állami szervezetek általi biztosításának előtörése (Mulgan 2006; Szathmári et al. 2024).

Magyarországon a társadalmi vállalkozás fogalma az 1990-es évek második felében jelent meg, elsősorban két nemzetközi fejlesztő szervezet (Ashoka és NESsT) tevékenységei hatására. Hazánkban a kifejezést sokáig kevesen használták, ehelyett a civil társadalom, nonprofit szektor és szociális gazdaság fogalmait ismerték és kutatták szélesebb körben, mely területekhez köthető szervezetek (pl. egyesületek, alapítványok, szövetségek) jelentős hagyományokkal és meglehetősen viharos intézményi fejlődéssel bírnak Magyarországon (Európai Bizottság 2019). A társadalmi vállalkozás fogalmának ismertsége a 2010-es években kezdett el növekedni, elsősorban az Európai Unió prioritásai és az újonnan elérhető támogatási források miatt.

Az elmúlt években új fejlesztő szervezetek kezdtek szakmai és pénzügyi támogatást nyújtani; pénzintézetek indítottak finanszírozási programokat; hálózatok és szövetségek alakultak. 2016 és 2022 között a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) részeként az első állami – uniós társfinanszírozású – pályázati program is elérhetővé vált kifejezetten társadalmi vállalkozások számára.

A téma iránti tudományos érdeklődés az elmúlt években szintén megnövekedett, ma már több kutatóközpont és egyetem is megvalósít a területet vizsgáló kutatásokat, oktatási programokat (Európai Bizottság 2019; Matolay–Révész 2020). Az elmúlt években született, a társadalmi vállalkozásokat vizsgáló hazai kutatások között a szektor általános helyzetéről szóló átfogó elemzések mellett az egyes részterületek, pl. az emberi és pénzügyi erőforrások, az üzleti működés, a társadalmi hatás vagy a menedzsment témakörének vizsgálata is megjelenik. A terület szakirodalmának átfogó áttekintése, összefoglalása azonban eddig nem valósult meg. Jelen elemzés ezt a hiányt kívánja betölteni; a társadalmi vállalkozások magyarországi helyzetének vizsgálatát tűzi ki célul a témában releváns kutatások, tanulmányok bemutatásán keresztül.

Módszertan

Jelen cikk fő kutatási kérdése az, hogy az elérhető szakirodalom alapján milyen kép rajzolódik ki a társadalmi vállalkozások helyzetéről Magyarországon. Az elemzés röviden kitér a fogalom értelmezéseire, a társadalmi vállalkozások intézményi környezetére és jelenlegi helyzetére, illetve külön vizsgálja a kutatásokban megjelenő egyes részterületeket és témákat.

A kutatás módszereként a szakirodalom szisztematikus áttekintése (systematic literature review) valósult meg, melyet a társadalmi vállalkozások területén számos kutató alkalmazott már (lásd pl. Caló et al. 2024; Hota 2021; Conway–Kalakay 2016). A szakirodalom áttekintése az egyes tudományterületekkel kapcsolatos összes, a kutatási kérdéskör szempontjából releváns publikáció vizsgálatára, szintetizálására és kritikai értékelésére törekvő módszertan (Lamé 2019; Okano 2019). A kutatás az összes rendelkezésre álló információ azonosítására, elemzésére és értelmezésére törekszik, így az elfogultságtól, torzítástól mentes; az adatok összehasonlíthatóak, az adatfelvétel szükség esetén megismételhető (Conway–Kalakay 2016). A módszer három egymást követő lépésre bontható. A tervezési szakaszban a kutatási kérdések kerülnek meghatározásra és a kutatás protokollja készül el, amely a keresés egyes lépéseinek végrehajtási módját írja le. A végrehajtási szakaszban a protokollban rögzített lépések szerint lezajlik a kutatás, majd a jelentéskészítési szakaszban a fő eredmények ismertetése történik (Okano 2019).

Jelen kutatásban a tervezési szakaszt tekintve a fő kutatási kérdés határozta meg, hogy az egyes publikációk az elemzésbe bekerülnek-e. A kutatási kérdés befolyásolta a kutatásban használt keresési kifejezések, kulcsszavak meghatározását is.

Angol nyelven a „social enterprise”, „social entrepreneurship” vagy „social entrepreneur” és „Hungary” kulcsszavakat, magyarul a „társadalmi vállalkozás”, „szociális vállalkozás”, „társadalmi vállalkozó” vagy „szociális vállalkozó” és „Magyarország” kulcsszavakat alkalmaztam. A kutatás adatbázisaként a munkahelyemen (Budapesti Corvinus Egyetem) elérhető EBSCO- és Scopus-adatbázisokat használtam. Az EBSCO-adatbázisban 14, a Scopus-adatbázisban 19 angol nyelvű szakirodalom-találat született. Emellett a Google Scholar segítségével további angol és magyar nyelvű szakirodalmat kerestem, lényegesen nagyobb számú, összesen 216 találattal. A szakirodalmakat továbbá kiegészítettem a már meglévő, korábbi kutatásokhoz készített adatbázisaim szakirodalmaival!

A keresések eredményeit közös adatbázisba gyűjtöttem, majd az adatokat tisztítottam. Eszerint a többször szereplő tanulmányok esetében a duplikációt töröltem, továbbá a teljes szöveggel nem elérhető írások elemzésétől is eltekintettem. Az így megmaradt cikkek absztraktjait átolvasva a kutatási kérdés tekintetében nem releváns, a társadalmi vállalkozások magyarországi helyzetéhez nem köthető írásokat töröltem. Amennyiben a publikáció relevanciája az absztraktból nem volt eldönthető, a teljes szöveget áttekintettem. Az adatok tisztítását követően az adatbázisban maradt írásokat részletesebben átolvastam. A szövegekről a következő jellemzőket gyűjtöttem ki: a publikáció típusa, évszáma, szerzője, módszertana, mintája és fő témái. Az egyes szövegeket e jellemzők alapján csoportosítottam, majd az ezek alapján tett fő megállapításokat foglaltam össze. A kutatás során összesen 200 publikáció került elemzésre.

Eredmények

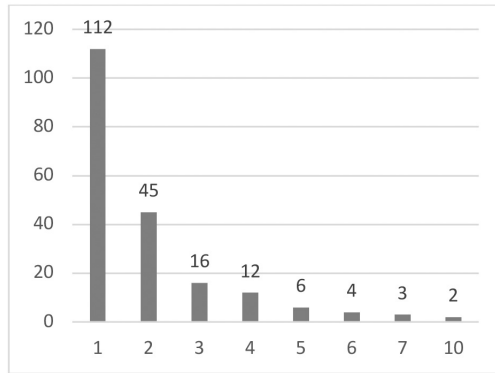
A kutatás eredményeinek ismertetése során a társadalmi vállalkozásokkal kapcsolatos magyarországi publikációk átfogó, kritikai elemzését nyújtom, hozzájárulva a tudományos terület elérhető adatainak rendszerezéséhez, összefoglalásához. Elsőként az elemzett szakirodalom fő jellemzőinek (publikációk szerzői, évszáma, típusa, módszertana) rövid bemutatása, majd a megjelenő témák részletesebb összefoglalása következik.

A kutatások fő jellemzői

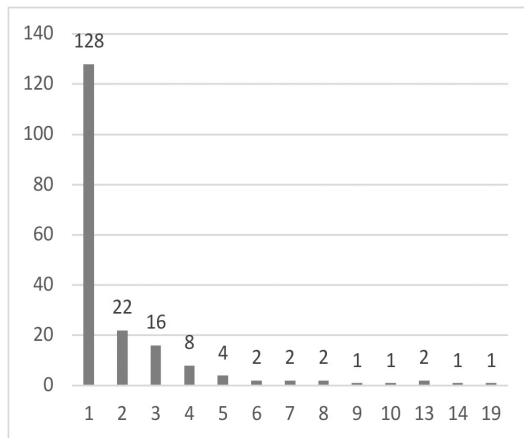
A kutatás során elemzett 200 publikáció összesen 190 szerzőhöz volt köthető. A dokumentumok többségét (112 darab – 56 százalék) egy szerző írta, emellett több két szerzős (45 darab – 22,5 százalék), három szerzős (16 darab – 8 százalék) és négy szerzős (12 darab – 6 százalék) cikk is szerepelt az adatbázisban. A 190 szerző közül a döntő többség (128 fő – 67,4 százalék) csupán egy publikációhoz volt köthető, 22 fő (11,6 százalék) két publikációt írt a témában, a legtöbbet publikáló szerző pedig 19 publikációt jegyzett.

1. ábra. A szerzők számának gyakorisága (N)

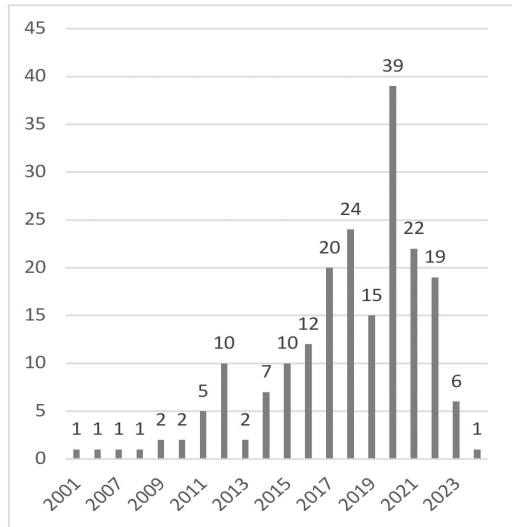
2. ábra. A szerzők publikációinak száma (N)

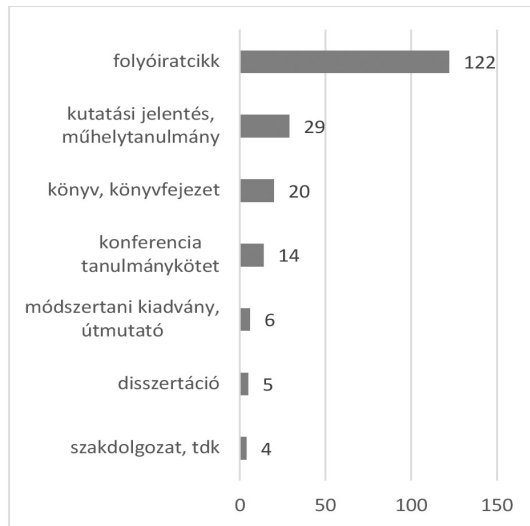
A publikációk megjelenésének évszámát tekintve a legtöbb írás 2017 és 2022 között született, 2020 kiemelkedően sűrű év volt, 39 publikáció (19,5 százalék) évszáma esik erre az évre. Ugyanakkor 2022-től kezdve csökkenés tapasztalható, mely egybeesik az elérhető állami – uniós társfinanszírozású – támogatási programok, valamint a nagyobb volumenű kutatási projektek végével is. A publikációk típusát tekintve az írások döntő többsége (122 darab – 61 százalék) tudományos folyóiratban megjelent cikk volt, azonban nagy számmal szerepeltek kutatási jelentések, műhelytanulmányok (29 darab – 14,5 százalék), könyvek vagy könyvfejezetek (20 darab – 10 százalék) és konferencia tanulmánykötetben megjelent írások is (14 darab – 7 százalék). Emellett módszertani kiadványok, útmutatók, disszertációk, szakdolgozatok és TDK-dolgozatok is megjelentek a mintában.

3. ábra. A publikációk évszáma (N)

4. ábra. A publikációk típusa (N)

Módszertan tekintetében a publikációk döntően kis mintás, kvalitatív kutatások eredményeit mutatták be, többnyire szakértőkkel és társadalmi vállalkozókkal készített interjúk vagy szervezeti esettanulmányok alapján, illetve néhány esetben fókuszcsoportos interjúk, résztvevő megfigyelés, akciókutatás, dokumentumelemzés is zajlott. Emellett több publikáció elemezte a társadalmi vállalkozások és kapcsolódó jogi formák adatbázisait (pl. KSH nonprofit adatbázis, OPTEN szociális szövetkezeti adatbázis, egyes támogatási programok pályázói adatbázisai), valamint egyéb statisztikai adatforrások (pl. Eurostat) adatait.

A néhány nagyobb elemszámú (min. 100 válaszadó), kérdőíves kutatás döntően a társadalmi vállalkozások, a társadalmi innováció általános helyzetét vizsgálta, többnyire uniós finanszírozással készült (pl. SELUSI 2010; G. Fekete et al. 2015; SEFORIS 2016; G. Fekete et al. 2017b; Grants Europe, 2018), illetve a COVID-világjárvány hatását is nagyobb elemszámú kérdőíves kutatások vizsgálták (lásd Bakó 2022a; Szenttamási 2020). 60 esetben primer adatfelvétel nem történt, a publikációk kizárólag szakirodalom-feldolgozással készültek.

Fontos továbbá megjegyezni, hogy bár 200 publikáció szerepel a listában, ez nem jelent ugyanennyi különálló kutatási projektet, ugyanis egy kutatás különböző részterületeiről gyakran több publikációban írtak a kutatók. A főbb ilyen, több publikációt jegyző kutatások, projektek a következők voltak:

A *Social Entrepreneurs as Lead Users for Social Innovation (SELUSI)* című kutatás 2009–2010-ben zajlott, összesen 104 társadalmi vállalkozást vizsgált (SELUSI 2010). Az összehasonlító, európai uniós finanszírozású kutatás célja a társadalmi vállalkozások piaci és szervezeti szintű viselkedésének megértése volt.

A *Social Enterprise as Force for more Inclusive and Innovative Societies (SEFORIS)* című, szintén európai uniós finanszírozású kutatás 2014 és 2017 között Magyarországon 122 társadalmi vállalkozást vizsgált (SEFORIS 2016). A projekt célja a társadalmi vállalkozások lehetőségeinek vizsgálata volt az EU-ban és azon túl.

A „Társadalmi Innovációk generálása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében” című projektet (TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0009) 2015 és 2016 között a Miskolci Egyetem valósította meg. A projekt a régió helyi társadalmi innovációs tevékenységének szakmai segítségét célozta (G. Fekete et al. 2015).

Az *International Comparative Social Enterprise Models (ICSEM)* projektet 2013 és 2020 között az EMES nemzetközi kutatóhálózat valósította meg. Keretében mintegy 50 országjelentés született a társadalmi vállalkozások fogalmi és intézményi fejlődéséről, fő modelljeiről és helyzetéről, emellett összehasonlító elemzéseket tartalmazó könyvsorozat is megjelent (G. Fekete et al. 2017a).

A „Társadalmi vállalkozások alapkutatást” szintén a Miskolci Egyetem valósította meg 2016–2017-ben, a GINOP-5.1.2-15-2016-00001 „PiacTárs – Kiemelt projekt a társadalmi vállalkozások ösztönzésére a fenntartható és versenyképes szociális gazdaság érdekében” keretében. A kutatás 220 társadalmi vállalkozást kérdőíves módszerrel vizsgált (emellett fókuszcsoportos interjúk, statisztikai adatok elemzése, és magánszemélyek kérdőíves megkérdezése is zajlott). A kutatás célja az volt, hogy átfogó, rendszerszemléletű képet adjon a hazai társadalmi vállalkozásokról (G. Fekete et al. 2017b).

Az Európai Bizottság számára két, a társadalmi vállalkozások és ökoszisztémájuk helyzetét feltérképező országjelentés is készült. 2014-ben szakértői interjúkon alapuló kutatás zajlott (Európai Bizottság 2014), majd e jelentés kérdőíveken és esettanulmányokon alapuló frissítése 2019-ben készült el (Európai Bizottság, 2019). Az összes uniós tagállamot vizsgáló kutatást az EURICSE- és az EMES-kutatóhálózat koordinálta.

A „Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon” című OTKA-kutatás (K 112928) 2014 és 2018 között zajlott a Miskolci Egyetemen (G. Fekete 2018). Esettanulmányok és a szisztematikus adatgyűjtés alapján a poszt-szocialista országok sajátosságait összegezte, kifejezetten fókuszálva a szociális és szolidáris gazdaság perifériák fejlődésében játszott szerepére is.

„Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban” című projektet (EFOP-3.6.2-16-2017-00007) a Szegedi Tudományegyetem, a Budapesti Corvinus Egyetem, a Miskolci Egyetem és a Soproni Egyetem konzorciuma valósította meg 2017 és 2021 között. A több témát és kutatócsoportot magába foglaló, interdiszciplináris projekt célja a társadalmi innováció szempontjából kritikus hazai és regionális társas tanulási mintázatok és tanulási defektusok azonosítása volt (lásd pl. Neulinger et al. 2020; Primecz et al. 2019).

A *Máltai Tanulmányok* című folyóirat második (2020-as) évfolyamának harmadik és negyedik összevont száma tematikus számként fókuszált a társadalmi vállalkozásokra. Számos szempontból vizsgálta meg a társadalmi vállalkozásokkal kapcsolatos magyarországi tapasztalatokat (Lásd pl. Hubai 2020; Kovács 2020).

A kutatásokból kirajzolódó fő témák, területek

Kutatási témák, a kutatott kezdeményezések, szervezetek tekintetében a publikációk igen változatosak voltak. A legtöbb publikáció általánosságban a társadalmi vállalkozásokhoz kapcsolódó kérdéseket vizsgált (80 esetben – 40 százalék).

Ezen belül számos írás foglalkozott a társadalmi vállalkozás és vállalkozó fogalmának értelmezésével, valamint a szektor alapvető jellemzőinek (pl. jogi formák, méret, tevékenységek) és magyarországi helyzetének (pl. szakpolitika, finanszírozás, ökoszisztéma) általános bemutatásával. Emellett több publikáció elsősorban a pénzügyekkel, finanszírozással, humánerőforrással, menedzsment kérdésekkel, a partnerek, kapcsolatok, hálózatok szerepével, a hibriditással vagy a társadalmi hatással foglalkozott. Továbbá egyes szektorokra, célcsoportokra, tevékenységi és földrajzi területekre fókuszáló, különböző típusú társadalmi vállalkozások működése is több publikáció fókusza volt. A következőkben elsőként a kutatásokból kirajzolódó általános helyzetképet, majd a specifikus részterületek fő megállapításait, végül az egyes, konkrét területekre fókuszáló társadalmi vállalkozások kutatásainak eredményeit összegzem.

Általános helyzetkép

A társadalmi vállalkozás fogalmának kérdéseivel, a nemzetközi és hazai definíciók elemzésével több kutató foglalkozott (pl. Kiss 2015; Hubai 2016; G. Fekete et al. 2017a; Mihály 2017).

Ahogy ezek az elemzések is rámutatnak, Magyarországon egységes definíció a társadalmi vállalkozásokra nem létezik, az egyes fejlesztő és támogató szervezetek és programok különféle, nyugat-európai és amerikai iskolák által megalkotott meghatározásokat alkalmaznak, és többnyire mérsékelten reflektálnak a fogalmak magyar kontextusban történő alkalmazhatóságára (Kiss–Mihály 2020). Az Ashoka megközelítése a társadalmi vállalkozó személyekre fókuszál, a társadalmi innovációt hangsúlyozza; míg a NESsT a társadalmi vállalkozások által egyszerre elért pénzügyi fenntarthatóságot és jelentős társadalmi hatást emeli ki. Az állami támogatási programok a 2011-es uniós SBI (Social Business Initiative) definíciót hivatkozzák, mely a társadalmi hatás elérésének elsődleges célját, a nyereség főként társadalmi célokra történő felhasználását, valamint az átlátható, innovatív, érintettek bevonó működésmódot emeli ki (lásd Európai Bizottság 2011). Ugyanakkor az elmúlt éveket tekintve az Európai Unió szakpolitikájában megfigyelhető a szociális és szolidáris alapú vállalkozás irányába való elmozdulás is (Kovács 2020).

A társadalmi vállalkozások jogi, szakpolitikai, finanszírozási környezete szintén több kutatás témája volt (pl. Petheő 2009; SELUSI 2010; SEFORIS 2016; G. Fekete et al. 2017a; G. Fekete et al. 2017b; Európai Bizottság 2019). A legfrissebb, az intézményi környezetet is bemutató helyzetkép a Társadalmi Vállalkozások Magyarországi Koalíciója (TVMK) által készített Európai Társadalmi Vállalkozás Monitor 2021–2022 magyarországi jelentése (TVMK 2022). A tanulmányok alapján elmondható, hogy a társadalmi vállalkozásokat egységes jogszabály vagy szakpolitikai dokumentum nem szabályozza, a különböző jogi formájú szervezetek az adott formára és a közhasznúságra vonatkozó jogszabályok alapján működnek. Az állami támogatási programok (pl. a GINOP 5.1.3.-16 és 5.1.7.-17 pályázatok) csak az alapítvány, egyesület, nonprofit gazdasági társaság és szociális szövetkezet jogi formáit tartják a társadalmi vállalkozásokkal összeegyeztethetőnek; alapvetően a hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatásában és a helyi gazdaságfejlesztésben betöltött szerepük miatt támogatják őket. Azonban a kutatások szerint a jogi formák és a tevékenységi területek is sokszínűbbek az állami finanszírozási programok által elfogadottnál, pl. szövetkezet vagy for-profit vállalkozás is lehet társadalmi vállalkozás, illetve akár informális keretek között, vagy több, különböző jogi formájú szervezet együttműködéseként is működhetnek ilyen kezdeményezések (lásd pl. G. Fekete et al. 2017b).

A szakmai és pénzügyi támogatások sokáig a két jelentős nemzetközi fejlesztő szervezet (NESsT és Ashoka) programjaira korlátozódtak, valamint fontos volt a foglalkoztatással, szociális gazdasággal és kifejezetten a szociális szövetkezetekkel kapcsolatos állami finanszírozás szerepe is. Az elmúlt években azonban több állami, piaci és nonprofit háttérrel rendelkező szereplő is megjelent a területen. 2016 és 2022 között a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) részeként elérhető első állami – uniós társfinanszírozású – pályázati program célolta a társadalmi vállalkozásokat, azonban ez a program a közelmúltban befejeződött. A NESsT 2019-ben szintén leállította működését Magyarországon. Az egyes támogatási programok, fejlesztő szervezetek jellemzőit és hatását a társadalmi vállal-

kozásokra több publikáció tárgyalta, pl. Eszter (2022) a társadalmi hasznosságú befektetésekről, Tóth (2021) az Erste Bank SEEDS programjáról, Molnár (2017) a mikrohitelzéssel foglalkozó KIÚT Program tevékenységeiről kutatott, míg Krátki (2022) több fejlesztő szervezet tevékenységeit hasonlította össze. Hubai (2020) a magyarországi ökoszisztéma szervezeteinek, programjainak feltételrendszerében tapasztalható inkohereenciára hívta fel a figyelmet, ami önmagában is konfliktusok felerősítőjévé válhat. Katonáné és Zoltán (2017) pedig vidéki társadalmi vállalkozásokat fejlesztő hub-okat vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy még a jól megtervezett fizikai terek sem elegendőek a változáshoz kezdeményezők, házigazdák vagy facilitátorok nélkül.

A szektor alapvető jellemzői tekintetében (pl. méret, tevékenységek) hivatalos adatbázis nem létezik, csak becsléseket tehetünk az egyes jogi formák adatai (pl. a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisa), vagy a kifejezetten társadalmi vállalkozásokkal foglalkozó különböző támogatási programok, fejlesztő szervezetek adatai alapján (Európai Bizottság 2019). A különböző kutatások igen eltérő számokat említenek, pl. a SEFORIS-kutatás keretében 300–400 szervezetre becsülték a társadalmi vállalkozások számát (Etchart et al. 2014), míg az alapkutatás (G. Fekete et al. 2017b) 2015-ben összesen 9,716 a kategóriába tartozó szervezetet azonosított a KSH adatai alapján, és az Európai Bizottság (2019) feltérképező kutatása 15,855 szervezetet tekintett potenciális társadalmi vállalkozásnak 2016-ban. Az elmúlt években ez a szám vélhetően csökkent, ugyanis a szociális szövetkezetek száma feltehetően a megváltozott jogi környezet hatására nagy mértékben esett. Tevékenységeiket tekintve a szervezetek elsősorban a szabadidő és hobbi, kultúra, sport, oktatás, szociális ellátás, gazdaságfejlesztés és településfejlesztés területén vannak jelen (Európai Bizottság 2019).

A legfrissebb fejleményeket tekintve több kutatás vizsgálta a Covid-világjárvány szektorra mért hatását. A SIMPACT Közhasznú Nonprofit Kft. 2020-ban és 2021-ben végzett kérdőíves kutatásai alapján a válaszadó szervezetek 61 százaléka nyilatkozott úgy, hogy csökkent a társadalmi hatásuk, és csak egynegyedük mondta azt, hogy nőtt, míg 13 százalékuknak nem változott. A finanszírozás tekintetében a válaszadók közel 50 százaléka számolt be csökkenésről, a szervezetek egyharmada nem tapasztalta a bevételének változását, és csak 14 százalékuk számolt be bevételének növekedéséről (Bakó 2022a). Az IFKA Közhasznú Nonprofit Kft. Társadalmi Vállalkozások Osztálya 2020 tavaszi felmérése (Szenttamási 2020) hasonló adatokat közölt, eszerint a válaszadók több mint háromnegyede számolt be az üzleti lehetőségek és kilátások jelentős vagy mérsékelt visszaeséséről, és magas volt az üzleti tevékenység teljes ellehetetlenülését bejelentő szervezeteknek aránya is (15%). Bakó (2022a) szerint a szervezetek többsége sokféleképpen tudott alkalmazkodni a célcsoportjaik megváltozott helyzetéhez: új, a célcsoportok igényeihez jobban igazodó tevékenységek indításával, célcsoportjaik bővítésével, stratégiájuk változtatásával, online eszközök vagy tevékenységek bevezetésével. A TVMK 2021 őszi kérdőíves kutatása (lásd TVMK 2022) alapján a válaszadó szervezetek gyorsan átalakították működésüket, 44%-uk új terméket/szolgáltatást fejlesztett ki célcsoportjainak,

és ugyanekkora arányban digitális váltást is tettek, több mint 20%-uk más társadalmi vállalkozásokat is segített, és 12,8%-uk nyitott új célcsoportok felé.

Az egyes részterületeket kutató publikációk tanulságai

A társadalmi vállalkozások pénzügyi erőforrásaival, üzleti modelljeivel több tanulmány foglalkozott (pl. Grants Europe 2018). Bartha és Bereczk (2019) a pénzügyi életképesség szempontjából a legfontosabb tényezőkként a szabályozási környezet átláthatóságát; a vállalkozói tulajdonságokat (pl. üzleti orientáció, ismeretek és tapasztalatok, tervezés); a pénzügyi támogatás jellegét és mértékét; és a vállalkozások által követett stratégiát azonosították. Szűcsné (2015) a „hagyományos” finanszírozási forrásokon kívüli más pénzügyi eszközöket elemzett, mint például a „patient capital” vagy a vissza nem térítendő állami támogatások. Ez utóbbiak Bartha és Bereczk (2019b) eredményei szerint elsődleges fontosságúak, ugyanis a hazai társadalmi vállalkozások többsége a piaci keresletet nem látja jelentős lehetőségnek, szemben az állami és európai uniós forrásokkal. Kiss (2018b) és Baturina et al. (2021) szintén a nemzetközi támogatások, köztük az uniós programok szerepét kutatták a terület fejlődésében.

Humán erőforrások tekintetében Bereczk et al. (2018) az emberi tényezőző kulcsfontosságú szerepét hangsúlyozták a társadalmi vállalkozások sikeres működése szempontjából. Takács (2021) eredményei alapján a dolgozói elégedettség, a flow szempontjából e szervezetekben a társadalmi célok bizonyulnak a legfontosabbak, ugyanakkor az anyagi javadalmazás kérdése is releváns. Repisky–Tóth (2019) a társadalmi vállalkozók motivációit vizsgálva a pro-szociális motivációik és kollektivistá értékek mellett jelentős kapcsolatmotivációt és a hatalmi motiváció magasabb érettségi szakaszait is tapasztalták, a hagyományos vállalkozókat leíró magas teljesítménymotivációs szint mellett.

A partnerségek, hálózatok területén Hubai (2018) a különböző fogyasztók – magányszemélyek, vállalatok, állami vagy önkormányzati intézmények – szerepét vizsgálta. Bartha–Bereczk (2019b) szintén az egyes szereplők hatását vizsgálták a társadalmi vállalkozások újításainak bevezetésében. Nagy–Krátki (2024) a hálózatokban való részvétel hatását elemezték a társadalmi innováció és társadalmi haszon teremtésében.

A hibriditás (a társadalmi és vállalkozói jelleg kettőssége) kérdésével szintén több tanulmány foglalkozott. Tóth és Repisky (2022) a kettős elköteleződésből származó feszültségeket vizsgálták. Hubai (2017) a munkaintegrációs szervezetek hibrid jellegét elemezve az értékek közötti konfliktusok és a folyamatos útkeresések területeként írta le működésüket. Primecz et al (2021) a hibrid jelleg vizsgálatakor leginkább a pénzügyi fenntarthatósággal küzdést emelte ki.

A társadalmi hatásmérés témáját Bakó (2022b) dolgozta fel, amelyet valós példákkal illusztrált. Krátki és Szabó (2018) pedig azt vizsgálja, hogyan értelmezik a társadalmi értékteremtést, és hogyan mérik és jelentik a társadalmi hatást a társadalmi vállalkozók.

A társadalmi vállalkozások egyes típusait vizsgáló kutatások eredményei

A vidéki, periférikus területeken megjelenő társadalmi vállalkozások helyzetét számos írás vizsgálta (lásd Kelen 2012; G. Fekete 2014; Dabasi–Lipták 2018). Nemes (2018) a társadalmi innováció és a hozzá kapcsolódó társadalmi tanulás szerepét a vidékfejlesztési politikában és a helyi fejlesztési törekvésekben elemezte. Mihály (2019) a szociális gazdaság vidékfejlesztésben játszott szerepének újrapolitizált, normatív, hosszútávú, a helyi érintettek minél nagyobb körének bevonására alapuló újragondolása mellett érvelt, amelyen keresztül a periferizálódó területek fenntarthatóbban fejleszthetőek lennének.

A megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatását elősegítő munka-integrációs területen működő kezdeményezések kapcsán G. Fekete (2015) a helyi foglalkoztatást segítő társadalmi megoldások egyik típusának tekintette a társadalmi vállalkozásokat. Lipták és Pirger (2022) a vidéki területeken működő társadalmi vállalkozásokat gyakran az önkormányzatok mellett az egyetlen munkát biztosító gazdasági szereplőnek tekintették, azonban ennek nonprofit jellegük és pénzügyi helyzetük miatti korlátjaira is felhívták a figyelmet. Koltai (2014) és Koltai et al. (2018) a közfoglalkoztatás kontextusában vizsgálta e szervezeteket, a munkatársak vélekedéseit elemezve, illetve a közfoglalkoztatásnak, mint munkaerő-piaci, szociális és településfejlesztési eszköznek a helyi gazdaságra és társadalomra gyakorolt hatásait térképezve fel. Agárdi és Török (2020a,b) a fogyatékkal élő személyek foglalkoztatását catering tevékenységekkel célzó ún. para-gasztró vállalkozások fenntarthatóságának nehézségeit és kapcsolati beágyazottságát vizsgálták. Krátki (2020) pedig egy Budapesten működő társadalmi vállalkozás mintáján keresztül mutatta be a társadalmi vállalkozó foglalkoztatással kapcsolatos döntéseit.

A társadalmi vállalkozások egy lehetséges jogi formájáról, kifejezetten a szociális szövetkezetek helyzetéről szintén több publikáció született. Víg (2020) a jogi környezetet, Bozsik et al. (2019) a munkaerő és a támogatások felhasználásának problémáját, Dániel et al. (2023) a regionális munkaerőpiac és hatékonyság szerepét, Kis et al. (2016) a közösségi tagok gazdasági teljesítményében betöltött szerepét vizsgálták. Vásáry et al (2018) a helyi önkormányzati részvétel a szervezetek függetlenségére, és a demokratikus döntéshozatali eljárásokra tett hatását elemezte. Szemán (2018) a szociális szövetkezetek gazdálkodásának sajátosságait kutatta, miszerint az alapításban és működésben nagy szerepe van a kiírt pályázatoknak és a megkapható adókedvezményeknek. Póla–Finta (2020) a sikeres működés feltételeit és akadályozó tényezőit elemezték, mint a megfelelő szabályozási környezet, a területi támogató rendszer működtetése, vagy az együttműködés, hálózatosodás erősítése.

Egyes hátrányos helyzetű célcsoportokkal foglalkozó társadalmi vállalkozások szintén több kutatás fókuszába kerültek. Kiss et al. (2020) különböző célcsoportokra (romákra, nőkre és fogyatékkal élő személyekre) fókuszáló társadalmi vállalkozásokat vizsgálva jutott arra, hogy a hiányzó szolgáltatások biztosítására, a közösségépítésre és a munkahelyi integrációra összpontosító kezdeményezések külső akadályai működésüket sokszor fenntarthatatlanná teszik.

Patai–Varga (2018) roma vállalkozásokat vizsgálva azonosított valószínű fejlődési utakat. A kifejezetten női célcsoporttal rendelkező társadalmi vállalkozások eredményit tekintve Primecz (2021) szerint a vállalkozások működése főként abban segítette a nőket, hogy mindennapi életüket a hátrányos szociális helyzetükhöz igazítsák.

A szegénység, társadalmi kirekesztettség témájában Siposné (2018) azt vizsgálta, hogy felfedezhető-e valamilyen kapcsolat a szegénység és a kirekesztettség nagysága és az azok enyhítésére létrejött társadalmi vállalkozások térbeli elrendeződése között. A szociális és egészségügyi szektorban működő társadalmi vállalkozásokra Kiss et al. (2020, 2021) és Krátki–Kiss (2021) fókuszáltak, eredményeik szerint e társadalmi vállalkozások tevékenységeikkel az állami ellátórendszerek által meg nem oldott problémákra adnak innovatív válaszokat, azonban működésüket és fenntarthatóságukat az intézményi környezet számos korlátja nehezíti.

Turizmussal foglalkozó kezdeményezéseket szintén több tanulmány mutatott be (pl. Angler 2021). Balog et al. (2023) a turisztikai társadalmi vállalkozások kulcserőforrásait vette figyelembe, mint például a természeti, pénzügyi és humán tőke, vagy a politikai és intézményi erőforrások. A szociális farmokra fókuszálva Jakubinyi–Miklós (2020) a majorságok azon jellemzőit emelték ki, amelyek társadalmi vállalkozássá teszik őket. Szilva–Orosz (2022) a szociális farmszolgáltatást nyújtó jogi személyek földszerzésének és földhasználatának szabályozását elemezte, amely kizárja ebből a lehetőségből a társadalmi vállalkozásokat.

Helyi élelmiszer kezdeményezéseket szintén több szempontból elemeztek kutatások. Balázs (2012) például azt kutatta, hogyan próbálják az új típusú helyi élelmiszer-rendszerek lerövidíteni a távolságot a fogyasztók és a termelők között. Neulinger et al. (2020) a fogyasztói jóllétet vizsgálta a hazai alternatív élelmiszerellátó hálózatokban. A helyi pénzgazdálkodás témakörében Gosztonyi (2018, 2023) az alacsony jövedelmű családok pénzgazdálkodását komplex rendszerét, interperszonális kapcsolatait, stratégiáit, hálózatait vizsgálta.

Fontos továbbá megjegyezni, hogy a társadalmi vállalkozásokról egyéb fogalmak használatával, azok tágabb keretében értelmezve vizsgálódott több szerző. Nonprofit, civil szervezeti keretben írt társadalmi vállalkozásokról Bucher (2020), míg Szalai és Svensson (2018) a civil szervezetek és a szociális gazdaság szakpolitikai környezetét vizsgálva részletezte szerepüket. A vállalatok társadalmi felelősségvállalása (CSR) fogalmához és a társadalmi innovációhoz Putzer és Bányai (2019) és Szegedi et al. (2016) is kapcsolta a fogalmat. Szociális gazdasági (pl. CIRIEC 2017; Csoba et al. 2007) vagy szolidáris gazdasági keretet adva (Eörsi és Köröstyös 2022) szintén több tanulmány is rendelkezésre áll. Az egyes fogalmak közti hasonlóságokról és különbségekről pedig Csoba (2020) nyújtott átfogó képet, vizsgálva a szociális gazdaságtól a szolidáris gazdaságig vezető modellváltás során lezajló társadalmi, gazdasági változásokat.

Összegzés

Jelen cikk a társadalmi vállalkozások magyarországi helyzetéhez kapcsolódó szakirodalom szisztematikus áttekintését nyújtotta a terület tudományos eredményeinek összegzése és a lehetséges jövőbeli kutatási irányok azonosítása céljából. A kutatás során elemzett 200 publikáció szerzőinek döntő többsége csupán egy publikációt jegyzett, eszerint a kutatók többnyire rövid ideig, nem fő kutatási területként foglalkoznak a témával. A legtöbb írás 2017 és 2022 között született, ami a 2010-es évek megnövekedett tudományos és szakmai érdeklődésével magyarázható. Ugyanakkor 2022-től kezdve az írások számában csökkenés tapasztalható, egybeesve a kapcsolódó támogatási programok befejezésével, eszerint a fogalom iránti érdeklődés ma már kevésbé jellemző. Módszertan tekintetében a publikációk döntően kis mintás, kvalitatív interjú vagy esettanulmány módszert alkalmazó kutatások voltak.

Kutatási témák, területek kapcsán a publikációk nagy része, és ezek között a nagyobb mintás kérdőíves vizsgálatok többsége is, általánosságban foglalkozott a társadalmi vállalkozás és vállalkozó fogalmainak értelmezésével, valamint a szektor alapvető jellemzőinek (pl. jogi formák, méret, tevékenységek) és magyarországi helyzetének (pl. szakpolitika, finanszírozás, ökoszisztéma) leírásával. Eszerint a társadalmi vállalkozások fogalmi és intézményi fejlődése, jelenlegi helyzete és környezete már rendelkezik releváns kutatási eredményekkel. Ugyanakkor az egyes ökoszisztéma szereplők és kezdeményezések (mint az állami támogatási programok, magán fejlesztő szervezetek, hálózatok vagy az önkormányzati szerepvállalás) részletes és kritikus vizsgálata kevésbé jelenik meg a tanulmányokban.

A szervezetek alapvető működési tényezőit, mint a pénzügyi és humán erőforrások, partnerségek és kapcsolatok, társadalmi hatás és hibriditás kérdései, szintén több kutatás tárgyalta többnyire a társadalmi vállalkozások vezetőivel és szakértőkkel készített interjúk alapján. Azonban a szervezeti működés, irányítás, részvétel, döntéshozatali mechanizmusok és folyamatok árnyaltabb vizsgálata, a munkavállalók és egyéb érintettek véleményének, tapasztalatainak feltárása eddig kevésbé valósult meg.

Egyes szektorokra, célcsoportokra, tevékenységi és földrajzi területekre fókuszáló társadalmi vállalkozások is több tanulmány fókuszába kerültek, így a vidéki, periférikus területeken megjelenő társadalmi vállalkozási kezdeményezések, a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatását elősegítő úgynevezett munkaintegrációs társadalmi vállalkozások és kifejezetten a szociális szövetkezetek gyakran szerepeltek témaként. E szintén részletesebben kutatott területek az elmúlt évek szakpolitikai irányaihoz igazodnak, a szektor helyi gazdaságfejlesztésben és foglalkoztatásban betöltött szerepének relevanciáját illusztrálják. Azonban a szervezetek egyéb célcsoportokkal és területekkel (pl. egészségügy, oktatás, kultúra, sport) kapcsolatos szerepe kevésbé vagy egyáltalán nem kutatott terület. A szektor diverzitását, a szakpolitikai irányokon túlmutató lehetséges szerepeit további kutatások tudnák részletesebben vizsgálni.

Fontos továbbá megjegyezni, hogy a társadalmi vállalkozásokról egyéb fogalmak használatával (mint a civil társadalom, nonprofit szektor, szociális és szolidáris gazdaság, CSR és társadalmi innováció), a jelenséget tágabb keretben értelmezte több kutató is. Ezek a kutatások azonban szintén többnyire kis mintás, feltáró kutatások, vagy primer adatfelvételt nem tartalmazó elemzések voltak, így a tágabb kontextus és összefüggések további elemző és kritikus vizsgálata szintén indokolt lenne. Eszerint, bár a társadalmi vállalkozások területét már számos kutatás célozta, több hiányterület, lehetséges kutatási irány is azonosítható.

Irodalom

- Agárdi I.–Török Á. (2020): Társadalmi vállalkozók kapcsolati beágyazottsága és szerepe a társadalmi hatás kiterjesztésében. *Vezetéstudomány*, 51., (12.), pp. 2–16.
- Angler K. (2021): Kívül-belül akadálymentesen. *Turisztikai – Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 6., (1), pp. 78–92.
- Bakó Cs. (2022a): A COVID–19-járvány rövid- és hosszútávú hatásai a nonprofit szektorra és az önkéntességre. *Önkéntes Szemle*, 2., (2), pp. 3–24.
- Bakó Cs. (2022b): A társadalmi hatásmérésről–A civil-nonprofit szervezetek körében végzett hatásmérési projektek alapján. *Önkéntes Szemle*, 2., (3), pp. 30–57.
- Balázs, B. (2012): Local food system development in Hungary. *The International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 19., (3), pp. 403–421.
- Balog, É. J.–Kummitha, H. R. (2023): The Social Impact of Tourism social Enterprises in Hungary. In: *Szemelvények a BGE kutatásaiból II. kötet*. Budapest: Budapesti Gazdasági Egyetem. pp. 5–24.
- Bartha Z.–Bereczk Á. (2019b): Mely érdekeltek igényeire koncentrálnak a magyar társadalmi vállalkozások? In: Veresné Somosi M.–Lipták K. (Szerk.): *„Mérleg és Kihívások” XI. Nemzetközi Tudományos Konferencia*. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar. pp. 15–25.
- Bartha Z.–Bereczk Á. (2018): A társadalmi vállalkozások sikertényezői, erősségei és gyengeségei. In: Csiszárík-Kocsir Á.–Garai-Fodor M. (Szerk.): *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VIII./2.: Makro- és mikrokörnyezeti trendek és kihívások a vállalkozásfejlesztésben*. Budapest: Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar. pp. 6–20.
- Bartha, Z.–Bereczk, Á. (2019a): *Financial viability of social enterprises. 6th SWS International Scientific Conference on Social Sciences 2019 Conference Proceedings*. pp. 757–763.
- Bartha, Z.–Bereczk, Á. (2019c): Perceived Opportunities by Social Enterprises and their Effects on Innovation. *Theory, Methodology, Practice Review of Business and Management*, 15., (2.), pp. 3–10.
- Baturina, D.–Mihály, M.–Haska, E.–Ciepielewska-Kowalik, A.–Kiss, J.–Agolli, A.–Bashevskaja, M.–Korunovska Srbijanko, J.–Rakin, D.–Radojčić, F. (2021): The Role of External Financing in the Development of Social Entrepreneurship. In: Defourny, J.–Nyssens, M. (Eds.): *Social Enterprise in Central and Eastern Europe – Theory, Models and Practice*. Abingdon: Routledge, pp. 218–234.
- Bereczk Á.–Kádárné Horváth Á.–Péter Zs.–Siposné Nándori E.–Szegedi, K. (2018): Társadalmi vállalkozások az emberközpontúság kontextusában. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 15., (1), pp. 68–81.

- Bozsik, S.–Lipták, K.–Szemán, J.–Musinszki, Z. (2022): *Sustainability of the Hungarian Social Cooperatives. Eurasian Business and Economics Perspectives: Proceedings of the 34th Eurasia Business and Economics Society Conference*. pp. 179–199.
- Bucher, E. (2020): Nonprofit szervezetek Magyarországon. *Humán Innovációs Szemle*, 11., (1), pp. 94–112.
- Calo, F.–Sancino, A.–Scognamiglio, F. (2024): Social enterprise and social entrepreneurship in the Public Administration (PA) scholar field: a bibliometric analysis and some conceptual considerations. *Public Management Review*, pp. 1–27. DOI: 10.1080/14719037.2024.2311181
- CIRIEC (2017): *Újabb fejlemények az Európai Unióban a szociális gazdaság terén. Összefoglaló*. <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/publications-other-work/publications/recent-evolutions-social-economy-study#related-content>
- Conway, Dato-On M.–Kalakay (2016): The winding road of social entrepreneurship definitions: A systematic literature review. *Social Enterprise Journal*, 12., (2), pp. 31–160.
- Csoba J. (2020): A szociális gazdaságtól a szolidáris gazdaságig – a helyi gazdaságfejlesztési modell átalakulása – Modellváltás a helyi gazdaság fejlesztésében. *Tér és Társadalom*, 34., (4), pp. 71–99.
- Csoba J.–Frey M.–G. Fekete É.–Lévai M.–Soltész A. (2007): *Szociális gazdaság kézikönyv*. Budapest: Pátria Nyomda.
- Dabasi-Halász Zs.–Lipták K. (2018): A társadalmi gazdaság szükséges voltát magyarázó tényezők: szociális kiadások, fogyasztói igények és a munkaerő-piaci folyamatok. In: G. Fekete É.–Nagy Z.–Lipták K.–Kiss J. (Szerk.): *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon*. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar. pp. 55–170.
- Dániel, Z. A.–Molnár, T.–Porkoláb, P. F. (2023): The role of social cooperatives in Hungary over the past ten years—from a regional labour market perspective. *Economic and Regional Studies/Studia Ekonomiczne i Regionalne*, 16., (2), pp. 223–240.
- Eörsi N.–Körösztső G. (2022): A szolidáris gazdaság. Budapest: Megújuló Magyarországért Alapítvány, https://mmaa.hu/wp-content/uploads/2022/12/SzolGazd_v4.pdf
- Eszter Elemér (2022): Társadalmi hasznosságú befektetések. In: Zsolnai L.–Kovács G.–Ócsai A. (Szerk.): *Gazdaság és vallás. A gazdasági spiritualitás innovatív modelljei*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságetikai Központ, pp. 101–110.
- Etchart, N.–Horváth, A.–Rosandić, A.–Spitálszky, A. (2014): The State of Social Entrepreneurship in Hungary. *SEFORIS Country Report*. Budapest: NESsT
- Európai Bizottság (2011): *Kezdeményezés a szociális vállalkozásért. A szociális vállalkozásokat mint a szociális gazdaság és innováció kulcsszereplőit előmozdító szabályozási légkör kialakítása*. COM(2011) 682/2. http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/COM2011_682_en.pdf
- Európai Bizottság (2014): *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe – Country Report: Hungary*. Brüsszel: Európai Bizottság.
- Európai Bizottság (2019): Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Hungary (Authors: Kiss, J.–Mihály, M.): *Luxemburg: Publications Office of the European Union*. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?advSearchKey=socenterfiches – mode=advancedSubmit – catId=22>
- G. Fekete, É. (2014): A szociális és szolidáris gazdaság csírái a Magyarországi vidéki térségekben. *De-turope – The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, 6., (3), pp. 69–84.
- G. Fekete É. (2015): Társadalmi innovációk a helyi foglalkoztatásban. In: Veresné Somosi M.–Lipták K.: *„Mérleg és Kihívások” – Fenntarthatóság XII. Nemzetközi Tudományos Konferencia*. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, pp. 274–287.

- G. Fekete É. (2018): A társadalmi gazdaság posztszocialista sajátosságai Kelet-Közép-Európában. In: G. Fekete É.–Nagy Z.–Lipták K.–Kiss J. (Szerk.): *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon*. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, pp. 103–116.
- G. Fekete É.–Bereczk Á.–Kádárné H. Á.–Kiss J.–Péter Zs.–Siposné Nándori E.–Szegedi K. (2017b): *Alapku-tatás a társadalmi vállalkozások működéséről*. Zárótanulmány az OFA Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. megbízásából, a GINOP - 5.1.2 - 15 - 2016 - 00001 „PiacTárs” kiemelt projekt keretében. Miskolc: Miskolci Egyetem.
- G. Fekete, É.–Hubai, L.–Kiss, J.–Mihály, M. (2017a): Social Enterprise in Hungary. *ICSEM Working Papers, No. 47. Liege: The International Comparative Social Enterprise Models (ICSEM) Project*.
- G. Fekete É.–Dabasi-Halász Zs.–Erdős É.–Lipták K.–Musinszki Z.–Nagy Z. (2015): *Helyi Foglalkoztatásfejlesztési kutatás zárótanulmány. 4_ helyi+foglalkoztatás.pdf* (uni-miskolc.hu).
- Gosztonyi M. (2018): *A pénz zsonglőrei: az alacsony jövedelmű családok pénzügyi túlélési stratégiája és egy részvételi akciókutatás története*. Doktori disszertáció. Budapest: Corvinus Egyetem.
- Gosztonyi, M. (2023): Social enterprise development in a disadvantaged community. *Society and Economy*, 45., (1), pp. 53–67.
- Grants Europe Consulting Kft. (2018): *Pénzügyi eszközök és pénzügyi eszközök kihelyezése társadalmi vállalkozásokhoz*. Budapest: OFA.
- Hota, P. K. (2021): Tracing the Intellectual Evolution of Social Entrepreneurship Research: Past Advances, Current Trends, and Future Directions. *Journal of Business Ethics*, 182., (3), pp. 637–659. DOI: 10.1007/s10551-021-04962-6.
- Hubai L. (2020): Konfliktusra hangolva: A társadalmi vállalkozások ökoszisztémájának értékelése. *Máltai Tanulmányok*, 2., (3–4.), pp. 371–382.
- Hubai L. (2016): Demokratikus szolidaritás: A társadalmi vállalkozások fogalmának és politikai dimenziójának vizsgálata. *Esély*, 3., pp. 62–91.
- Hubai L. (2017): Beágyazott dilemma: A munkaerő-piaci integrációt segítő társadalmi vállalkozások hibrid jellegének vizsgálata. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 14., (1), pp. 20–39.
- Hubai L. (2018): A fogyasztó szerepe a társadalmi vállalkozások működésében – a poszt-szocialista országok kontextuális sajátosságai. In: G. Fekete É.–Nagy Z.–Lipták K.–Kiss J. (Szerk.): *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon*. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, pp. 204–224.
- Jakubinyi L.–Miklós G. (2020) A szociális farmok helyzete Európában és Magyarországon. Egy hazai kezdeményezés ismertetése. *Máltai Tanulmányok*, 2., (3–4.), pp. 413–430.
- Katonáné Kovács J.–Varga E.–Nemes G. (2017): Fókuszban a társadalmi innováció folyamata a magyar vidéken. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 14., (1), pp. 6–19.
- Kelen A. (2012): Szociális vállalkozások a mai vidéki Magyarországon. *Civil Szemle*, (4.), pp. 117–141.
- Kis K.–Kovács H.–Szatmári G.–Tóth M. (2016): *A szociális szövetkezetek szerepe a vidékfejlesztésben – esettanulmány: A Bergendóc Szociális Szövetkezet működésének éseredményeinek értékelése, Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 11., (1–2.), pp. 9–34.
- Kiss J.–Mihály M. (2020): A szociális és szolidáris gazdaság intézményi fejlődése és jelenlegi helyzete Magyarországon. *Fordulat*, 1., (27), pp. 299–324.
- Kiss J. (2018b): Nemzetközi szereplők hatása a szociális gazdaságra és társadalmi vállalkozásokra Közép-és Kelet-Európában. In: G. Fekete É.–Nagy Z.–Lipták K.–Kiss J. (Szerk.): *Szociális és szolidáris gazdaság a poszt-szocialista perifériákon*. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 196–203.
- Kiss J. (2015): Társadalmi célok, gazdasági tevékenységek – A társadalmi vállalkozások definíciói. *Civil Szemle*, 12., (1), pp. 5–22.

- Kiss J. (2018a): *A társadalmi vállalkozások megjelenése, intézményesülése és kapcsolódása a non-profit szektorhoz Magyarországon*. Doktori disszertáció. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/41602>
- Kiss J.–Krátki N.–Deme G. (2020): Társadalmi vállalkozások a szociális és egészségügyi szektorokban: intézményi környezet és szervezeti aktivitás. *Esély*, 31, (3), pp. 28–51.
- Kiss, J.–Krátki, N.–Deme, G. (2021): Interaction between social enterprises and key actors shaping the field: experiences from the social and health sectors in Hungary. *Social Enterprise Journal*, 17, (4), pp. 625–646.
- Kiss, J.–Primecz, H.–Toarniczky, A. (2020): Patterns of Inclusion: Social Enterprises Targeting Different Vulnerable Social Groups in Hungary. *Journal of Social Entrepreneurship*, pp. 1–24.
- Koltai L. (2015): Közfelgalkoztatást szervezők és a közfelgalkoztatottak értékei. *Munkaerőpiaci Tükör*, 2014.
- Koltai L.–Bördös K.–Csoba J.–Herczeg B.–Hamza E.–Megyesi B.–Németh N.–Rác K.–Szabó D.–Váradi M. (2018): *A közfelgalkoztatás hatása a helyi gazdaságra, helyi társadalomra*. Budapest: Hétfá Kutatóintézet.
- Kovács G. (2020): Vállalkozásfejlesztés hálózati együttműködésben. A SENTINEL Interreg Central Europe projekt tapasztalatai. *Máltai Tanulmányok*, 2., (3–4.), pp. 431–450.
- Krátki N. (2020): Egy városi társadalmi vállalkozás munkaerő-politikája. *Munkaügyi Szemle*, 1, (3), pp. 38–43.
- Krátki N.–Kiss J. (2021): Szociális és egészségügyi területeken működő társadalmi vállalkozások üzleti működési modelljei. *Vezetéstudomány*, 52., (1), pp. 2–12.
- Krátki, N.–Szabó, Zs. R. (2018): Social Value Creation and Impact Measurement-What Do They Mean Exactly? *Theory, Methodology, Practice Review of Business and Management*, 14., (1) pp. 15–25.
- Krátki N. (2020): Egy városi társadalmi vállalkozás munkaerő-politikája. *Munkaügyi Szemle*, 1, (3), pp. 38–43.
- Krátki N. (2022): A társadalmi vállalkozásokat fejlesztő szervezetek fejlesztési folyamatai és eszközei. *Vezetéstudomány*, 53., (6), pp. 52–64.
- Lamé, G. (2019): Systematic Literature Reviews: An Introduction. *Proceedings of the Design Society International Conference on Engineering Design*. DOI: 10.1017/dsi.2019.169.
- Lipták K.–Pirger T. (2022): A szociális vállalkozások munkaerőpiaci hatásai. In: Veresné Somosi M.–Lipták K.–Harangozó Zs. (Szerk.): *„Mérleg és Kihívások” – Fenntarthatóság XII. Nemzetközi Tudományos Konferencia*. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, pp. 198–206.
- Mária Illés (2019): Társadalmi vállalkozások – a definiálási probléma. In: Veresné Somosi M.–Lipták K. (Szerk.): *„Mérleg és Kihívások” XI. Nemzetközi Tudományos Konferencia*.
- Matolay R.–Révész É. E. (2020): Mit adhatnak a társadalmi vállalkozások a felsőoktatásnak? – Perspektívák és kapcsolódások. *Educatio*, 29., (1), pp. 33–47.
- Mihály M. (2017): Mit értünk társadalmi vállalkozás alatt és miért kutatjuk? – Narratívák a nemzetközi szakirodalomból. *Észak-Magyarországi Regionális Stratégiai Füzetek*, (14.), (1), pp. 40–57.
- Mihály, M. (2019): Opposing Peripheralization? A case study of rural social enterprises in Hungary. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 18., (2), pp. 551–575.
- Molnár, G. (2017): Capability building combined with microcredit: the loan alone is insufficient. *Journal of Social Entrepreneurship*, 8., (3), pp. 354–374.
- Nagy, Á.–Krátki, N. (2024): Open value creation for the common good: a comprehensive exploration of social innovation in the context of social enterprises. *Social Enterprise Journal*, DOI:10.1108/SEJ-08-2023-0103

- Nemes G. (2018): A társadalmi innováció és integrált vidékfejlesztés – két jó gyakorlat. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 15., (3), pp. 69–78.
- Neulinger, Á.–Bársony, F.–Gjorevska, N.–Lazányi, O.–Pataki, Gy.–Takács, S.–Török, A. (2020): Engagement and subjective well-being in alternative food networks: the case of Hungary. *International Journal of Consumer Studies*, 44., (4), pp. 306–315.
- Neulinger, Á.–Bársony, F.–Gjorevska, N.–Lazányi, O.–Pataki, Gy.–Takács, S.–Török, A. (2020): Engagement and subjective well-being in alternative food networks: the case of Hungary. *International Journal of Consumer Studies*, 44., (4), pp. 306–315.
- Nyssens, M. (2015): Social Innovation and Social Enterprise: What Dialogues Are Possible? A European Perspective, In Klein, J.-L. (Szerk.): *La transformation sociale pas l'innovation sociale (Innovation Sociale)*. Québec: Presses de l'Université du Québec, pp. 335–348.
- Okano, M. T. (2019): Social Enterprise in the Current Context: a Systematic Review of the Last 10 Years. *Journal on Innovation and Sustainability RISUS*, 10., (2.), pp. 109–22. DOI: 10.23925/2179-3565.2019v10i2p109-122
- Patai N.–Varga V. (2016): Társadalmi vállalkozások: Kasmírszoknyával és bodaggal a roma integrációért – A Romani Design és a Romani Platni összehasonlító elemzése. *E-CONOM*, 5., (1), pp. 94–108.
- Petheő A. I. (2009): *A vállalati társadalmi felelősségvállaláson túl: a szociális vállalkozás*. Phd-értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Póla P.–Finta I. (2020): Szociális szövetkezetek periférikus térségekben – a sikeres működés feltételei és akadályai. *Tér és Társadalom*, 34., (3), pp. 142–169.
- Primecz, H. (2021): Challenges of a social enterprise supporting mothers in Hungary. *Journal of Organizational Ethnography*, 10., (2.), pp. 202–215.
- Primecz H.–Kiss J.–Toarniczky A. (2019): Diverzitáskategóriák és társadalmi vállalkozások: Nemzetközi kitekintés. *Vezetéstudomány*, 50., (10.), pp. 61–73. DOI: 10.14267/VEZTUD.2019.10.06
- Primecz H.–Kiss J.–Toarniczky A. (2021): Társadalmi és üzleti célok és tevékenységek kombinálása magyarországi társadalmi vállalkozásoknál – Fókuszban a romákat, a nőket és a fogyatékossgal élő embereket támogató szervezetek. *Kovács*, 25., (2.), pp. 1–26.
- Putzer Petra–Bányai Edit (2019): „A CSR egyik lehetséges jövője, a társadalmi vállalkozó és a társadalmi vállalkozói attitűd mérése.” *Marketing–Menedzsment*, 53., Különszám, pp. 5–25.
- Repisky M.–Tóth J. (2019): Mi motivál egy társadalmi vállalkozót? Egy feltáró kvalitatív kutatás eredményei. *Vezetéstudomány*, 50., (3), pp. 11–24.
- SEFORIS (2016): *Country Report: Hungary*. <http://www.seforis.eu/reports/>
- SELUSI research consortium (2010): *Personalized feedback report*. http://www.selusi.eu/uploads/images/101216_Selusi_Report_HU.pdf
- Siposné Nándori E. (2020): A társadalmi vállalkozások munkaerőpiaci szerepe. *Területi Statisztika*, 60., (2.), pp. 211–223.
- Siposné Nándori E. (2017): A szegénység motiváló ereje a társadalmi és szolidáris gazdaságban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 14., (1), pp. 58–66.
- Szalai, J.–Svensson, S. (2018): On civil society and the social economy in Hungary-Intersections. *East European Journal of Society and Politics*, 4., (4.). DOI: 10.17356/ieejsp.v4i4471
- Szathmári, A.–Köves, A.–Gáspár, J. (2024): Human-centred decision support for the common good: a combination of participatory foresight methods. *Journal of Decision Systems*, pp. 1–15. DOI: 10.1080/12460125.2024.2345946
- Szegedi, K.–Fülöp, Gy.–Bereczk, Á. (2016): Relationships between social entrepreneurship, CSR and social innovation: In theory and practice. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 10., (5), pp. 1402–1407.

- Szemán, J. (2018): A szociális szövetkezetek működésének tapasztalatai Magyarországon. In: Torgyik J. (Szerk): *Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció*. Komárno: International Research Institute sro, pp. 60–68.
- Szenttamási I. T. (2020): Társadalmi vállalkozások és a koronavírus-járvány. Összefoglaló az IFKA Közhatalmú Nonprofit Kft. kérdőíves vizsgálatáról. *Máltai tanulmányok*, 2., (3–4.), pp. 467–490.
- Szilva-Orosz, F. (2022): The Conditions for Carrying out Agricultural Activities in the Operation of Social Farm – A Comparative Legal Analysis of the Issue of Agricultural Land Ownership and Land Use. *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 17., (33.), pp. 18–129.
- Szűcsné Markovics K. (2015): A társadalmi vállalkozások finanszírozási lehetőségei. In: *II. Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia: Kecskemét, 2015. augusztus 27.* Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar. pp. 676–680. ISBN 978-615-5192-34-0
- Takács S. (2021): A Flow-élmény szerepe a hazai társadalmi vállalkozások vezetésében. *Vezetéstudomány*, 52., (2.), pp. 31–44.
- Társadalmi Vállalkozások Magyarországi Koalíciója (TVMK) (2022): *Európai Társadalmi Vállalkozás Monitor 2021–2022 Magyarországi jelentése, Hungarian Social Enterprise Monitor 2021–2022 – Euclid Knowledge Centre (euclidnetwork.eu)*
- Tésits, R. (2012): The Non-profit Sector and Employment Expansion in the Rural Areas of Hungary. *Eastern European Countryside*, (18.), pp. 125–147.
- Tóth, F. (2021): Hidden preferences in social responsibility. The analysis of Erste Seeds Corporate Social Responsibility Programme. *Vezetéstudomány*, 52., (5.), pp. 14–26.
- Tóth J.–Repisky M. (2022): Kettős elköteleződésből fakadó feszültségek a társadalmi vállalkozások körében. *Vezetéstudomány*, 53., (8–9.), pp. 14–29.
- Török Á.–Agárdi I. (2020): Társadalmi vállalkozások gasztronómiai lehetőségei a rövid élelmiszerellátási láncok bevonásával Magyarországon. *Vezetéstudomány*, 51., (4.), 74–84.
- Vásáry, V.–Hamza, E.–Rácz, K.–Szabó, D.–Varga, E. (2018): Resilience and sustainability of social cooperatives in Hungary. In: *ICA 2018 Research Conference The Netherlands 'Cooperatives in a rapidly changing world: innovation in enterprise and community'*. 2018. július 4–6., Wageningen, Hollandia.
- Víg, Z. (2020): Comparative analysis of the current cooperative regulation in Hungary. *MTA Law Working Papers*, 7., (23.), pp. 1–13.

Jegyzet

¹ Szakirodalmakat tartalmazó adatbázisokat készítettem pl. a doktori disszertációm megírása során, a Matolay Réka, PhD által vezetett „Társadalmi vállalkozás kutatás – közösségi kezdeményezésű kutatás 2022-ben” című projektben az Ashoka megbízásából, valamint legújabban az „Improving the socio economic knowledge of the proximity and social economy ecosystem (EISMEA/2022/OP/0015) Lot 1: Benchmarking the socio economic performance of the EU social economy” című projekt kutatójaként.

Fotó/Photo: Németh István Péter